

Lucijan Adam

O DALMATINOVİ AGENDI

Agenda je izšla leta 1585, leto po izidu *Biblije* (1584), Dalmatinovega življenjskega dela in ob vrhuncu protestantskih prizadevanj na Slovenskem. Ni naključje, da slovenski literarni zgodovinarji deli večinoma omenjajo skupaj, oziroma *Agendo* bolj kot dodatek k *Bibliji*, saj je samo po sebi razumljivo, da je težko pričakovana *Biblija* v vernakularnem, tj. nacionalnem, domačem jeziku bila osnova za delo pridigarjev (protestantskih duhovnikov), ki pa so za svoje delovanje poleg katekizma – Dalmatin je namreč izdal tudi kratki württemberški katekizem¹ – in pesmarico² potrebovali tudi liturgični priročnik (obrednik, agenda). Z omenjenimi knjigami je bil pridigar opremljen z osnovnim besedilnim/knjižnim repertorijem, da je lahko evangeljski (pozitivni biblični) nauk širil med ljudmi.

Agenda pomeni »to, kar je potrebno storiti«. Izraz označuje liturgično knjigo, v kateri so določena bogoslužna opravila in predpisi za njihovo opravljanje. Od četrtega stoletja dalje gre predvsem za *kazualije* (neredna priložnostna opravila) oziroma bogoslužna opravila za določene prilike, na primer za sklepanje cerkvene poroke, za pogrebni obred itd.³ Latinska beseda *agenda* je v srednjem veku (v času pred nastopom protestantizma) pomenila isto kar *officium divinum* (slovensko: priročnik za božjo službo), *officium Missae* (priročnik za mašno službo) ter *sacra liturgia* (priročnik za sveto liturgijo), največkrat pa so z besedo agenda označevali tisto, kar sta pomenila

1 *Ta kratki wirtenberski catechismus*, Wittenberg 1585.

2 *Ta celi catehismus, eni psalmi, inu teh vekših godov, stare inu nove kersčanske pejsni*, Wittenberg 1584 (5. predelana izdaja pesmarice).

3 *2000 let krščanstva*, Ljubljana 1999, 905 (Krščanstvo).

rituale (obredje) ter *liber ritualis* (obredna knjiga, obrednik). Druga beseda z istim pomenom je *obsequiale* ali *benedictionale* (knjiga, ki vsebuje opis obredja pokopa ali blagoslovljenja). Včasih se pojavljata tudi obe besedi združeni v skupni naslov, v *obsequialium seu benedictionum liber, quem agendam vocant* (obsekvial z benedikcionalom, ki se jima skupaj reče agenda).⁴ Katoliki termin agenda uporabljajo za knjigo navodil in besedil za delitev zakramentov, protestanti pa pod to oznako razumejo obvezna navodila in besedila za enotno opravljanje vseh obredov.⁵

Na Kranjskem se je agenda uveljavila v drugi polovici 16. stoletja, po vzoru württemberskega cerkvenega reda. Najprej je svoji agendi v delih *Cerkovna ordninga* (1564), v njenem tretjem razdelku (*Od ceremoniis*), in nato, na prošnjo kranjskih in koroških pridigarjev, da naj bi »imel eno majhino agendo pustiti drukati«,⁶ še v knjigi *Catechismus z dveima izlagama* (1575) objavil Primož Trubar, leta 1585 pa tudi Jurij Dalmatin v majhni knjižici z naslovom *Agenda, tu ie koku se te imenitnishe boshie slushbe opravljajo po Wirtemberfski Cerkovni ordnungi, Slovenski. Wirtembergische Kirchenagend Windisch. [Vignette] I. Cor. 14. Pustite, de se vse poshtenu inu poredi rovna. (Drvkanv v'Biterbergi [=Wittemberg, Johann Kraffts Erben] Anno 1585)* tudi Jurij Dalmatin.⁷

Dalmatin se v knjižico, ki jo je, kot sam pravi, sestavil po württemberskem cerkvenem redu, ni podpisal, ohranil pa se nam je le en izvod, in sicer v knjižnici Jugoslavenske akademije v Zagrebu.⁸ Knjižica je uvezana v knjigo s še tremi drugimi Dalmatinovimi tiski. Ti so: *Ena lepa molitev* (1574), *Pesmi* (1584) in *Katekizem* (1585).⁹ Knjižica obsega

4 Fr. Ušeničnik: *Obrednik oglejske cerkve v Ljubljanski škofiji*, Bogoslovni vestnik 1924, št. 1, 2, op. 4 (Ušeničnik).

5 J. Rajhman: *Agenda*, Enciklopedija Slovenije, I. zvezek, A–Ca, Ljubljana 1987, 16 (Rajhman).

6 B. Gerlanc: *Sprema beseda*, v J. Dalmatin: *Agenda tu ie koku se te imenitnishe boshie slushbe opravljajo po wirtemberski cerkovni ordnungi, slovenski ...*, faksimile, Murska Sobota 1983, 50 (Gerlanc).

7 B. Berčič (ur.): *Abhandlungen über die slowenische Reformation: Literatur, Geschichte, Sprache, Stilart Musik, Lexikographie, Theologie, Bibliographie* (Geschichte, Kultur und Geistwelt der Slowenen, I. Bd.), München 1968, 236, No. 46.

8 B. Berčič: *V sledi za prvimi slovenskimi knjigami*, Jezik in slovstvo 1956, št. 3, 116.

9 B. Gerlanc, n. d., 54.

48 strani, njena naslovnica, kot jo poznamo danes po faksimilu B. Gerlanca, ki je izšel ob praznovanju 500. obletnice rojstva Martina Luthra, pa je konstrukt, kajti izvirni naslovni list se ni ohranil; bil je ali uničen (v požaru) ali kako drugače izgubljen. Poznamo tri bibliografske opise oz. zapise o tem, kakšna naj bi bila naslovna stran Dalmatinove *Agende*. Prvi zapis je dodatek k ohranjenemu izvirniku, po katerem je bil faksimile napravljen in ki ga je v lasti imel tudi I. Milčetić.¹⁰ Ta je pred originalno besedilo vstavil listič, ki vsebuje z njegovo roko prepisano (napisano, interpretirano) naslovno stran *Agende*, kot jo je videl oz. poznal sam. Dolžina njegovega slovenskega naslova šteje dobre štiri vrstice in se ne ujema z naslovno stranjo Gerlančevega faksimila. Drugi podatek o naslovni strani originala prinaša Th. Elze. Po njegovi interpretaciji naj bi bil slovenski naslov dolg sedem vrstic, a iz njegovega zapisa ni jasno, ali je imel v rokah original ali ne. B. Berčič je naslovnico povzel po Elzeju.¹¹

Knjiga je bila verjetno natisnjena v nakladi okrog 1000 izvodov.¹² Izvirnik ni imel oštevilčenih strani, za sosledje besedila (strani) pa je skrbela kustoda (cela naslednja beseda ali del besede na prehodu s strani na naslednjo stran). Dalmatinova *Agenda* je natisnjena (napisana) v bohoričici, s frakturnimi (gotskimi) malimi tiskanimi črkami, ki so bile tačas v splošni uporabi, in prinaša obredna besedila za krst (»Koku se ima karsčovati«, str. 3ss, in »Od nagliha karsčovanja«, str. 15ss), obhajilo (»Koku se ima obhailu deržati«, str. 22ss), poroko (»Kaku ima en cerkovni služabnik nove zakonike vkup poročiti«, str. 32ss) ter pokop (»Enu kratku opominanie inu molitev, kateru se more per pogrebu ludem naprej brati, susseb, kadar nej druge pogrebne predige«, str. 44ss).¹³

10 Ivan Milčetić (1853-1921), hrvaški literarni zgodovinar, lingvist etnograf in profesor.

11 J. Narat-Štrekl: *Izdaje slovenskih protestantskih piscev v jubilejnih letih*, Jezik in slovstvo 1987-88, št. 6, 175s.

12 B. Gerlanc, n. d., 51.

13 B. Gerlanc, n. d., 51.

Kronološki predhodnici Dalmatinove *Agende*

Trubarjevi prej omenjeni knjigi *Cerkovna ordninga* (1564) in *Catechismus z dveima izlagama* (1575) sta kronološki predhodnici Dalmatinove *Agende*. Prva je nastala na prošnjo kranjskih deželnihi stanov, Trubar pa je z njo želel urediti in utrditi novo Cerkev na Kranjskem. Za ta namen je temeljito obogatil in tako vsebinsko razširil prevodno osnovo, tj. württemberški cerkveni red (poleg »agende« – določila o cerkvenih obredih in drugih verskih opravilih hkrati s pripadajočimi obrednimi in drugimi besedili je objavil tudi »credendo« – povzetek krščanskega nauka), zaradi česar je naletel na težave pri tiskanju knjige. Ivan Ungnad, ki je vodil biblijski zavod v Urachu, je menil, da je slovenski cerkveni red nepotreben in da bi bilo bolje prevesti württemberškega. Pri kranjskih deželnih stanovih vplivni Matevž (Matija) Klombner, ki je bil ves čas v sporih s Trubarjem in je v pismih Ungnadu prav tako zagovarjal mnenje, da za slovenski cerkveni red ni niti prave nujnosti niti potrebe, je Ungnadu svetoval, naj najprej natisne hrvaški prevod württemberškega cerkvenega reda, saj da je Trubarjeva »zmes«¹⁴ obsojena, da ostane znotraj deželnih meja (Kranjske) in si ne Hrvatje ne Dalmatinci z njo ne bodo mogli kaj posebej pomagati. Klombner je s svojo kritiko šel še dlje. Trubarja je obdolžil, da bi rad namesto württemberškega cerkvenega reda na Kranjskem vpeljal saški cerkveni red, ki je bil bližji rimskemu (katoliškemu) obredju. Tako je prišlo do spora med Ungnadom, Trubarjem in Klombnerjem, a se je knjiga novembra 1563 kljub temu začela tiskati. Nedolgo za tem je Jakob Andreae, teolog, profesor in predstojnik na univerzi v Tübingenu, pisal württemberškemu vojvodi Krištofu, da je prebral neko Trubarjevo pismo, v katerem je polno zwinglijevskih nazorov, in da bi bilo potrebno delo, ki ga tiska Ungnad v Urachu, pregledati. Ungnad je za to izvedel in tisk sam ustavil, še preden je to storil vojvoda Krištof, ter se za dovoljenje za natis knjige obrnil na vojvodo Krištofa, ki je tisk dovolil s pogojem, da uraška prevajalca Dalmata in Konzul nimata o delu nobenih pomislekov. Ungnad ni želel sam prevzeti odgovornosti za tisk, zato je naročil Konzulu in Dalmatu,

14 Klombnerjeva oznaka »zmes« se nanaša na Trubarjevo teološko kompilacijo.

da naj »od besede do besede« natančno prevedeta najpomembnejša poglavja iz Trubarjevega dela, še posebej del o »Kristusovi večerji« (o čemer je v tem času med protestantskimi teologi tekla obsežna teološka razprava), v nemščino, da bo vojvoda Krištof dobil »natančno poročilo«. Prevajanje sta končala konec maja 1564. V Trubarjevem besedilu se ni našlo nobenih spornih mest, le štiri nagovore ali opomine pred »Kristusovo večerjo« ter »presplošni« slovenski in nemški predgovor je moral Trubar, po ukazu vojvode Krištofa, iz dela izpustiti; besedilo se je lahko do konca natisnilo. Jakob Andreae pa je moral o vsem obvestiti kranjski deželni zbor in se mu hkrati tudi opravičiti.¹⁵

Po vsebini se Trubarjeva *Cerkovna ordninga* deli na tri dele. Prvi del (131 strani) prinaša strnjen pregled luteranskega verskega nauka in je v bistvu dobesedni prevod Melanchthonovega *Examen ordinandorum* (Izpraševanje novih pridigarjev pred potrditvijo) iz mecklenburškega cerkvenega reda (1552).¹⁶ S tem prevodom je Trubar položil trden uvod, ki bi mogel biti po potrebi v praksi razširljiv tudi z dogmatično snovjo iz *Articulov* in *Ene dolge predgovori*.¹⁷ Drugi del (30 strani) obsega 6 poglavij. Uvodno poglavje o pridigarstvu je Trubar napisal na podlagi mecklenburškega cerkvenega reda, naslednji poglavji o izpraševanju in potrditvi pridigarjev sta Trubarjevi priredbi po württemberški in mecklenburški predlogi z nekaj dodatki, pri zadnjih treh poglavjih o pridigarjih, šolniki in šolah pa ni mogoče določiti neposredne zveze z ohranjenimi predlogami.¹⁸ J. Vinkler poudarja, da Trubar povsem uglašeno s humanističnim idealom izobrazbe razpravlja v teh poglavjih o pomenu šolanja in šol za ohranjanje ter delovanje posvetnega in cerkvenega reda, na koncu poglavja pa naroča tudi ustanovitev slovenskih šol s slovenskim jezikom kot učnim predmetom. S tem dejanjem naj bi Trubar položil temelj slovenskega šolstva.¹⁹ V tretjem delu *Cerkovne ordninge*, ki je povsem liturgičnega značaja, je Trubar na 185. straneh, večinoma na podlagi

15 D. Šega: *Med Biblijo in Cerkovno ordningo*, v: Slovenska Cerkovna ordninga: izbor, Ljubljana 1975, Kondor št. 153, 122s (Šega).

16 D. Šega, n. d., 130; J. Vinkler: *Slovenska protestantska veroizpoved in cerkveni red za vse dni v letu*, Zbrana dela Primoža Trubarja III, Ljubljana 2005, 626s (Vinkler).

17 J. Vinkler, n. d., 626.

18 J. Vinkler, n. d., 627.

19 J. Vinkler, n. d., 627.

württemberskega cerkvenega reda, napisal poglavja o verskih obredih in opravilih. Poleg württemberskega je Trubar za predlogo v manjši meri uporabil tudi mecklenburški in brandenburški cerkveni red ter mali obrednik Veita Dietricha (1543).²⁰

Usoda Trubarjevih 400 primerkov *Cerkovne ordninge*, dotiskanih leta 1564, je bila kruta. Ko je deželni knez, nadvojvoda Karel II., izvedel za izid knjige, ki je posegla v njegov regal (deželnoknežje pravice), je knjigo prepovedal ter naročil oblastem, da jo morajo zaseči, posledično pa je Trubarja, po letu 1547 zdaj že drugič in tokrat tudi »de facto«, dokončno izgnal iz dežele. J. Vinkler piše, da je bil Trubarjev slovenski cerkveni red politično dejanje s ciljem, mimo volje katoliškega deželnega kneza ter v nasprotju z določili augsburškega verskega miru (1555) vzpostaviti samostojno slovensko Cerkev in ji določiti notranjo ureditev. Po mnenju J. Vinklerja je Trubar s knjigo Slovencem hotel dati tak cerkveni red, ki bi bil celovit in ne bi vseboval samo določil o cerkvenem obredju (agenda), temveč tudi zgoščen povzetek protestantskega nauka (credenda), kar bi lahko predstavljalo nekakšne »epitome« (povzetke, dodatke) k *Articulom* (1562) in dopolnitev *Ene dolge predgovori* (1557).²¹

Obe prej omenjeni Trubarjevi knjigi (kronološki predhodnici Dalmatinove *Agende*) sta v tesni povezavi; pomembno pa je, da je Trubar v knjigi *Catechismus z dveima izlagama* (v nadaljevanju: *Katekizem* 1575) objavil prav tiste »Štyri kratke zastopne inu pridne pridige oli predgovori od te večerie Kristuseve«, ²² ki jih je velel württemberski vojvoda Krištof, na podlagi Trubarjevega, v nemškem jeziku spisanega kazala k cerkvenemu redu, iz *Cerkovne ordninge* izločiti. Iz besedil (nagovorov/opominov) je nadalje razvidno, da je Trubar eno vzel iz mecklenburškega katekizma, drugi dve iz schwäbischhallskega cerkvenega reda, za četrto pa danes velja, da je prireje-no po latinskem liturgičnem priročniku frankfurtske reformirane cerkvene občine (1555) in je edino besedilo, ki ne temelji na luteranski predlogi.²³

20 Šega, n. d., 130s; J. Vinkler, n. d. 628s.

21 J. Vinkler, n. d., 625s.

22 F. Kranjc-Vrečko: *Ta mahina agenda 1575*, Zbrana dela Primoža Trubarja II, Ljubljana 2003, 339-55.

23 D. Šega, n. d., 131.

Trubarjev *Katekizem* (1575) pomeni vrh Trubarjevega slovstvenega ustvarjanja, knjiga pa vsaj posredno prek družine pl. Strmolskih povezuje Trubarja z Dalmatinom. V *Katekizmu* je Trubar predgovor v nemškem jeziku posvetil Francetu Juriju Rainu pl. Strmolskemu, kateremu je bil krstni boter, Dalmatin pa je njegovemu (Francetovemu) očetu podaril v usnje vezan izvod svoje *Biblije* s posvetilom.²⁴ Trubar je *Katekizem* izdal v času, ko je že imel stalno službo v Deringenu, v cesarjevih dednih deželah pa so tla rekatolizaciji že utrjevali jezuiti, med drugim tudi z izdajo, danes sicer izgubljenega, Pacharneckerjevega katekizma (*Compendium Catechismi Catholici in Slavonica lingua per Quaestonis in gratiam Catholice iuventutis propositum*, 1575), ki ga tudi Trubar omenja v predgovoru.²⁵ Omenja tudi ustanovitev nemškega papeškega zavoda v Rimu.²⁶ V knjigi, v kateri Trubar razlaga svoj teološki pogled na verske resnice, v predgovoru pa jo namenja »našim dobrim, pobožnim deželanom, da se lahko poučijo in spoznajo, kako naj sleherni kristjan, visokega ali nizkega stanu, svojemu poklicu in položaju primerno, ne samo v cerkvi ali samostanu, temveč tudi na rotovžu (mestna hiša), v gospodinjstvu in na polju s svojim delom pravilno služi Bogu«. Verjel je, da bo Bog ohranil in razsvetljeval pobožne Kranjce in Slovence, da bodo razumeli pravo vero in se znali varovati pred jezuitskimi zmotami.²⁷

Katekizem je po vsebini razdeljen na štiri enote.²⁸ V prvi vsebinski sklop, katekizem, ki ga je Trubar posnel po württemberški predlogi in v katerem v obliki vprašanj in odgovorov obravnava zakrament krsta, edino pravo (zveličavno), tj. apostolsko vero, Očenaš, Deset Božjih zapovedi in vprašanje o smislu dobrih del, Kristusovo večerjo (obhajilo), vprašanje »o nebeških ključih« (pridiganju, oznanjanju Božje besede) ter molitev za otroke, uvedeta nemški in slovenski

24 F. Kranjc-Vrečko: *K drugi knjigi zbranih del Primoža Trubarja*, Zbrana dela Primoža Trubarja II, Ljubljana 2003, 413 (Vrečko); Fr. Kidrič: *Jurij Dalmatin*, Slovenski biografski leksikon 1925-1991, elektronska izdaja, urednica Petra Vide Ogrin, dostopno na <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0343/VIEW/>.

25 F. Vrečko, n. d., 415; prim. tudi op. št. 3.

26 F. Vrečko, n. d., 415.

27 F. Vrečko, n. d., 415.

28 F. Vrečko, n. d., 417, prim. tudi op. št. 6.

predgovor. Drugi vsebinski sklop se začne s pridigo, v kateri Trubar razlaga in odločno brani svojo pravo staro krščansko vero. Sledi poglavje o praznoverju in razlikah med protestantskim in katoliškim obredjem; v njem je Trubar poudaril zahtevo po rabi domačega (vernakularnega) jezika v liturgiji – »de vse riči v cerqvi, pridige, molitve inu peitie, se ima v tim gmain zastopnim ieziku vsake dežele doprnesti, de ty ludie, bodi te aydi ali iudi, kadar v nih cerkou prido, zastopio, kai ty verni v cerqvi delaio, vuče, govore inu molio«. Nadalje Trubar govori tudi o češčenju Device Marije in svetnikov. V tretjem vsebinskem sklopu je najpomembnejša »Hišna tabla« z napotki vsem stanovom in članom v družini za etično ravnanje. V četrtem delu katekizma pa je Trubar objavil agendo (obrednik) z naslovom *Ta mahina agenda*. Vanjo je uvrstil besedila za cerkvene obrede krsta, Gospodovo večerjo in poroko ter vzorec molitev, ki naj jih verniki molijo zjutraj, zvečer, pred jedjo in po jedi. V agendo je vključil tudi tiste štiri nagovore ob Gospodovi večerji, ki jih je moral izpustiti iz *Cerkovne ordninge* (gl. zgoraj).²⁹

Dalmatinova *Agenda* v luči virov

Dalmatin je *Agendo* sestavil, kot sam pravi, po predlogi württemberškega cerkvenega reda,³⁰ Jože Rajhman pa meni, da je Dalmatin pri nastajanju knjižice upošteval tudi Trubarjevo agendo v *Cerkovni ordningi*, a je besedilo na novo prevedel in skrajšal.³¹ Z namenom preveriti, katere tekste je Dalmatin pri pisanju *Agende* dejansko imel pred seboj in kako jih pri delu tudi upošteval oziroma iz njih zajemal, sledi v nadaljevanju vsebinska primerjava vseh, med seboj tesno povezanih besedil, začeni (kronološko gledano) z originalno predlogo (predhodnico), iz katere so izšla vsa v nadaljevanju omenjena slovenska besedila, ne glede na interpretacijo.

29 F. Vrečko, n. d., 420.

30 J. Dalmatin: *Agenda tu ie koku se te imenitnishe boshie slushbe opravljajo po wirtemberski cerkovni ordnungi, slovenski ...*, faksimile, Murska Sobota 1983, 1, rekonstruirani naslovni list (Dalmatin).

31 J. Rajhman, n. d., 16.

Primarno besedilo je *Kirchenordnung, wie es mit der Leere vnd Ceremonien im fürstenthumb Wirtemberg angericht vnd gehalten werden soll, Getruckt zu^o Tübingen, durch Vlrich Morhart, Anno M. D. LIII* (slovensko: Cerkveni red, z naukom in obredjem, kot je urejen v vojvodini Wirttemberg in se ga je treba držati, natisnjen v Tübingenu, pri Ulriku Morhartu, leta 1553; krajše tudi: Württemberski cerkveni red; v nadaljevanju WCR 1553),³² nato sledita Trubarjevi besedili *Cerkovna ordninga* (v nadaljevanju CO 1564)³³ in *Ta mahina agenda* (v nadaljevanju MA 1575)³⁴ ter nazadnje Dalmatinova *Agenda* (v nadaljevanju DA 1585).³⁵

Izvirno besedilo, ki je bilo podlaga vsem ostalim, je WCR 1553. Tega je za deželo Württemberg sprejel in predpisal vojvoda Krištof. CO 1564 je Trubar v osnovi sicer povzel po WCR 1553, a jo je (v teološkem smislu) bistveno dopolnil (z drugimi teksti in lastnimi izvirnimi dodatki) in zato imel težave pri tisku. Štiri iz CO 1564 izvzete predgovore h »Kristusovi večerji in obhajilu« je Trubar objavil v MA 1575. Dalmatin je prav tako za predlogo imel WCR 1553, po ugotovitvi J. Rajhmana tudi CO 1564, verjetno pa je poznal tudi MA 1575.

Od omenjenih besedil je WCR 1553 za tisti čas na Württemberskem edino veljavno. Nanj so se navezovali vsi cerkveni redi, ki so povezani z južnimi Slovani, ki s(m)o v začetku šestdesetih let imeli na Württemberskem tudi svoj biblični (Ungnadov) zavod v Urachu (prenehal z Ungnadovo smrtjo decembra 1564). Hrvaški cerkveni red, za katerega so poskrbeli A. Dalmata, Š. Konzul in J. Juričič, je izšel istega leta kot CO 1564 in je bil dobesedni prevod WCR 1553.³⁶ V MA

32 *Kirchenordnung, wie es mit der Leere vnd Ceremonien im fürstenthumb Wirtemberg angericht vnd gehalten werden soll*, Getruckt zu^o Tübingen, durch Vlrich Morhart, Anno M. D. LIII. Orig. v Bayerische Staatsbibliothek München, sign. VD16 W4491, dig. kop. Münchener Digitalisierungszentrum, Digitale Bibliothek, dostopno na www.europeana.eu, štetje navajam po digitalni verziji.

33 J. Vinkler (ur.): *Cerkovna ordninga 1564*, Zbrana dela Primoža Trubarja III, Ljubljana 2005, 227ss.

34 F. Kranjc-Vrečko (ur.): *Ta mahina agenda 1575*, Zbrana dela Primoža Trubarja II, Ljubljana 2003, 325ss.

35 J. Dalmatin, n. d.

36 M. Smolik: *Novi odlomki protestantskih tiskov, ob 400- obletnici prihoda tiskarja Mandelca v Ljubljano*, Kronika 1975, 161s.

1575 je Trubar objavil, kot je že bilo opozorjeno, štiri kratke pridige, ki jih ni smel priobčiti v CO 1564, v uvodu pa se sklicuje na koroške in kranjske pridigarje, ki so si želeli »eno kratko agendo«. V MA 1575 je Trubarju iz poglavja o krstu izpadel del o »naglem krstu« oz. krstu otrok takoj po rojstvu, poglavja o pogrebu pa sploh ne vsebuje. DA 1585 je sicer krajša, bolj strnjena, a vsebuje vsa štiri poglavja: krst, obhajilo, poroko in pogreb.

I.

Poglavje »O krstu« WCR 1553 in CO 1564 začneta enako, MA 1575 napoti bralca na CO 1564, DA 1585 uvoda nima.

Primeri:

WCR 1553, 18s.:

Von dem Tauff. Wiewol zu^o diser zeit nicht vil alt menschen / sonder zum mererteil kinder getauft / wie es dann auch recht vnd Christlich ist / das die Kinder getauft werden / jedoch so man recht zu^o hertzen fasset / von wem der Tauff gestift vnd eingefetzt / auch was grosse gu^{tt} hat vns auss Gottes gnaden durch den Tauff angeboten / vnd übergeben / so würdt er on allen zweifel für kein liederlich Kinderspil / sonder für den hochwichtigsten treffenlichsten werckzeug einen / dar druch der heilig Geist in vns krefftig vnd tha^tig gehalten. Dann nachdem der Tauff / durch den Teuffer Johannem / aus Gottes beru^{off} angefangen / hat der Son Gottes vnser lieber Herr Jesus Christus / den selben nicht allein selbs empfangen / sonder auch besta^ttigi vnd beuolben / das er für vnd für in den Kirchen biss zu^o end der welt / gehalten vnd gebraucht werden soll.

CO 1564, 397s.:

OD SVETIGA KERSTA. Koker per tim sadašnjim našim času od starih ludy mallu, temuč ta vegši deil od tih mladih otruk se kerscuio inu ti ie prov inu spodobnu v tim kersčanstvi, de se ty otročyči kerscuio. Oli kadar mi prov rezmislimo inu preraitamo, od koga ie ta kerst štyftan inu gori postavljen inu kakovu veliku nebešku blagu inu dobruta nom od Buga skuzi ta kerst bode ponuiena inu dana, taku mi tak kerst ne bomo za eno otročio, ličkako iegračo, temuč za eno visoko, dobro pridno reč inu dellu, skuzi katero ie v nas S. Duh

močan inu večan, deržali. Zakai potehmal ta s. kerst ie skuzi s. Ianza Kerstnika od Božyga poklycane inu ukazane začet, ie ta isti sam Syn Božy, naš gospud inu izvelyčar, nekar le samuč sam pryel, temuč on tudi ta isti poterdil inu zapovedal, da se kerst v tim kersčanstvi ima inu pred do sodniga dne deržati, diliti inu iemati.

MA 1575, 327:

OD SV. KERSTA, VEČ inu obilniše naidete v ti slovenski Cerkovni ordningi, pred petnaistimi leiti drukani.

V poglavju »O krstu« se besedila prvič »ujamejo« pri obliki krsta: Form des Tauffs (WCR 1553, 25), Forma tige kersčena (CO 1564, 401), Forma tige kerscena (MA 1575, 327), Koku se ima karsčovati, (DA 1585, 3).

Primeri:

WCR, 1553, 25s.:

Form des Tauffs. Es ist vns hie ein Kindlin fürgetragen / vnd von seinetwegen begert / das es dem gebett gemeiner Christenlichen Kirchen beuolhen / vnd nach ordnung vnd einsatzung Jesu Christi getaufft werde.

Damit wir aber bericht empfangen / aus welchез grund go^tttlicher schrifft wir vns des kindlins annemen / vnd durch das gebett Gottes angesicht fürstellen / auch im vmb die gnad vnd gab des tauffs bitten sollen. So lasst vns ho^ren das Euangelion von den Kindlin wie es Marcus am x. beschriben hat. (Mar. 10).

Zu^o der Zeit brachten sie kindlin zu^o Jesu / das er sie solt anru^ren / aber die jungen fu^ren die an / die sie tru^ogen / da es aber Jesus sahe ward er unwillig vnd sprach zu^o inen / lasst die Kindlin zu^o mir kommen / vnd weeret inen nicht / dann solcher ist das Reich Gottes. Watlich ich sag eüch / wer das reich Gottes nicht empfehet als ein Kindlin / der würdt nicht hinein Kommen / vnd er hertzet sie / vnd legt die hend auff sie / vnd segnet sie.

CO 1564, 401s.:

FORMA TIGA KERSČENA. Lubi bratie inu lube sestre. Nom ie zdai tukai eni ditece naprei pernessenu inu bode od nega starišev inu botrov prošenu, de se ima tei gmain molytvi te kersčanske cerqve izročyti inu poročiti inu de se ima po tei ordningi inu postavi Jezusevi Cristusevi kerstyti.

De my pag bomo prov inu risničnu podvižani inu zagvišani, de mytu po Božyvoli, postavi inu zapuvidi inu po navuki tiga S. pysma deimo inu rovnamo, kir se le-tiga diteta (oli le-tih otruk) lotimo inu pooblastimo inu tu istu naprei pred tu oblyčie skuzi to molytov postabimo inu prossimo nemu za gnado inu za dar tiga s. kersta. Na tu hočmo mi tukai zdai nerpopei zaslišati ta s. evangelion od tih mladih otručič, koker ie ta isti s. Marko v tim 10. capituli zapissal; ta isti le-ta glass ima inu pravi:

»V tim čassu, kadar ie Jezus na tim sveitu po Iudovski deželi hodil inu pridigal, so nemu tudi ty mladi otročiči bili naprei pernesseni, de bi se nih doteknil, ty jogri pag so te, kir so te otročiče pernašali, svarili. Kadar ie pag Jezus tu zagledal, ie za zlu vzel inu ie dial k nim: »pustyte te otročiče k meni pryti inu nim ne branyte, zakai tacih ie tu kralstvu Božye. Risničnu iest vom poveim, kateri tiga Božyga kralstva na pryme koker enu deite, ta v tu istu ne pryde.« inu ie nee obyel, ie na nee roke polužil inu ie nee žegnal.«

MA 1575, 327s.:

FORMA TIGA KERSCNENA. Lubi bratie inu lube sestre. Nom ie zdai tukai enu ditace naprei pernessenu inu bode od nega starišev inu botrou prošenu, de se ima tei gmain molitvi te kersčanske Cerqve poročiti inu izročiti inu po tei ordningi, postavi inu zapuvidi Jezusevi Kristusevi kerstiti.

De mi pag bomo prou inu risničnu podvižani inu zagvišani, de mi tu po božy voli, postavi inu zapuvidi inu po navuki tiga Svetiga pisma deimo inu rovnamo, kir se tiga diteta (oli le-tih otruk) lotimo inu pooblastimo inu tu istu naprei pred tu obličie Božie skuzi to molitou postavimo inu prossimo nemu za gnado inu za dar tiga sv. Kersta. Natu hočmo mi tukai zdai nerpopei taslišati ta sv. Evangelion od tih mladih otručic, koker ie ta isti sv. Marko v tim 10. kapituli zapissal. Ta isti le-ta glas ima inu pravi:

V tim čassu, kadar ie Jezus na tim sveitu po iudovski deželi hodil inu pridigal, so nemu tudi ty mladi otročiči bili naprei pernesseni, de bi se nih doteknil. Ty jogri pag, so te, kir so te otročiče pernašali, svarili. Kadar ie pag Jezus tu zagledal, ie za zlu vzel inu ie dial k nim: »Pustite te otročiče k meni pryti inu nim ne branite, zakai tacih ie tu kralstvu božye. Risničnu iest vom povem, kateri tiga božyga kralstva

ne prymne koker enu deite, ta v tu istu ne pryde.« Inu ie obyel, ie na nee roke polužil inu ie nee žegnal.

DA, 1585, 3s.:

KOKV SE IMA KARSČOVATI. NARPOPREI IMA Predigar vprašati, koku hočeo stariši ali botri dete imenovati. Potle ima vprašati, aku je poprej naglu karsčenu, taku ima le-taku govoriti, inu reči:

Vy lubeznivi v Cristusu, le-tu ditece je nam zdaj tukaj naprej pernessenu, inu prossio njega stariši inu botri, de se ima te gmajn karsčanske cerqve molitvi priporočiti inu po ordnungi inu postavi našiga GOSPUDA Iesusa Christusa karstiti.

De bomo pak podvučeni, is kakoviga grunta božjiga S. Pisma, se my le-tiga diteta pooblastimo inu je skuzi molitov pred božje obličje postavimo inu mu tudi za gnado inu za dar S. Karsta prossimo: taku poslušajmo ta evangeli od otručič, kakor je taisti S. Marko na desse-tim capituli zapisal:

V temistim čassu so k Jezusu otročiče pernašali, de bi se on nyh doteknil, Iogri pak so te svarili, kateri so nje nosili. Kadar je pak Iesus tu vidil, je za zlu vzel inu je rekal k nym. Pustite otročiče k meni priti inu jim nika nebrante, zakai tacih je krajlestvu Božje. Risničnu jest vam povem, kateri Božjiga krajlestva neprejme kakor enu ditece, ta noter v tuistu ne pride. Inu on je nje objemal, inu roke na nje polagal inu nje žegnoval.

Navedeni primeri pokažejo, da je osnovni tekst, iz katerega sta Trubar in Dalmatin črpala za svoja besedila, brez dvoma WCR 1553. Trubar v obeh primerih, tako v CO 1564, kot v MA 1575, besedilo skoraj dobesedno prevede. Dalmatin v DA 1585 besedilo smiselno prevede in skrajša. Tudi naprej besedila v slovenskem jeziku na splošno sledijo WCR 1553, ki pa ima na koncu prvega dela 1. poglavja »O krstu« še določilo, ki ga ne prinaša nobeno od besedil v slovenskem jeziku:

WCR, 1553, 40:

Wir halten auch für nutzlich / so ausserhalb der gemeinen Predig oder kirchen versamlungen kind getaufft werden soll / das ein zeichen mit einer glocken geschehe / damit ander leut dardurch zu^om tauff handel zu^o kommen ermanet werden.

Se pravi: Štejemo za potrebno, da se za krst otroka, pred katerim

sta tudi skupna pridiga ali cerkveni zbor, kot tudi pred krstom otroka zvoni, da se s tem (zvonjenjem) tudi vsi drugi ljudje h krstu pozovejo.

Drugi del poglavja »O krstu« z naslovom »O naglem krstu«, za katerega DA 1585, 15s mdr. pravi: *Čestokrat se pergody, da je mnogu dete po porodu taku slabu, de nemore živu dočakati dokler bi po eniga cerkovniga služabnika poslali, de bi se, po ti ozgoraj postauleni ordnungi, karstilu : temuč aku se starši nečeo bati, de bi pres karsta nevmerlu, taku mora baba ali en drugi karščenik kir je vpričo tu dete naglu karstiti, kakor je tu tudi ena stara potrebna inu hvale vredna navada, v karščanski cerqvi, de v taki veliki nuji inu skerbi more vsaki pravi karsčenik, nikar le mož temuč tudi žena karstiti. Potehmal ker v takim rovnanju Bug negleda gdu je ta kir karsti, temuč veliku več na svojo lastno postavo inu oblubo. Inu de nikar le možje temuč tudi žene v taki nuji mogo kerstiti tu se iz tiga vidi, ker S. Pismu tudi karsčanske žene imenuje raven erbiče Christuseviga krajlestva ...*, najdemo še v WCR 1553 in v CO 1564, medtem ko ga MA 1575 nima.

II.

Poglavje »O obhajilu«, zaradi katerega je Trubar imel težave pri tiskanju CO 1564, je pri posameznih besedilih različno (prim. pril.). Poglavje »O obhajilu« v WCR 1553 je razdeljeno na osem delov: 1. Red/Pravilnik o večerji našega gospoda Jezusa Kristusa, 2. Opomnjanje h Kristusovi večerji, 3. Molitev, 4. Beseda ali ustanovitev večerje, 5. Zahvalna molitev po večerji, 6. Molitev, 7. Ena druga molitev in prošnja ter 8. Obrazec žegnanja/blagoslovitve. V tem poglavju CO 1564 ne sledi WCR 1553, v MA 1575 pa so objavljene tiste štiri pridige, ki jih je württemberški vojvoda Krištof izločil iz CO 1564. Vsa slovenska besedila izpuščajo uvodni del iz WCR 1553 oz. 1. točko (WCR 1553, 94–104) in začenjajo z 2. točko (WCR 1553, 99; CO 1564, 453; DA 1585, 22), ki jo Trubar razume po svoje, Dalmatin pa je verjetno poznal oba teksta. Besedila se vsebinsko poenotijo šele pri 4. točki (WCR 1553, 106; CO 1564, 457; MA 1575, 359; DA 1585, 29). Vsa omenjena besedila poznajo tudi 5. točk in 6. točko, WCR 1553, CO 1564, DA 1585 pa tudi žegen/blagoslov (prim. prilogo).

III.

V tretjem poglavju »O poroki« so besedila enotnejša. WCR 1553 naslavlja poglavje »Ordnung der Ee einlaitung« (Red/Pravilnik o povabilu k poroki), kar Trubar v CO 1564 prevaja z »Ordninga, koku se ty zakoniki imαιο poklycati inu poročiti«, MA 1575 s »koku se ty zakoniki imαιο v ti cerqvi poročati«, DA 1575 pa s »Kako ima en cerkveni služabnik nove zakonike vkup poročiti«. CO 1564 je smiselni prevod iz WCR 1535, pri čemer je Trubar za CO 1564 združil oba naslova, za MA 1575 pa je del besedila iz uvoda izpustil in vsebino postavil »in medias res«:

WCR 1535, 163s.:

Es ist wol vnd Christlich bedacht / das die neüwn Eeleüt / in der kirchen vor der gmein verkündiget vnd eingesegnet werden / dann wiewol der Eelich contract / gleich wie sonst andere weltliche contract / mo^ocht auch wol auff den Ratsbeüßern oder andern gemeinen offentlichen / ehrlichen vnnd burgerlichen orten verrichtet werden. Jedoch dweil in der ersten aussbreitung des heiligen Euangelions Christi / nach der Apostel zeit / sich vil funden haben / so den Eelichen stand für ein vnheiligen stand / mit dem kirch Christi nicht zu^othuⁿ haben solt / gehalten / auch sich durch anrichtung des Satans / der aller go^tttlichen ordnung feind ist / den Eeleüten in item stand / allerlei vnrichtigkeit begegnet / darinn die vergwissung irer Go^tttlichen zu^osamen fu^ogung inen in irem gwissen no^ottig. So ist es zu^or besserung der kirchen fast nutzlich / das die neüwen Eeleüt in offentlicher versamlung der kirchen eingesegnet werden / damit menigklich darauss ermanet werde / das der Eestand an im selbs ein ehrlicher vnd Gottsa^olliger stand sei / das auch die Eeleüt so inen was vnglücks begegnet / dardurch zu^or gedult vnd anru^offung Gottes bewegt werden mo^ogen.

CO 1564, 488s.:

Onu ie prou, dobru inu poštenu, de se ty novi zakoniki v ti cerqvi poročao, za volo, de se vei inu očytu spozna, de ta zakon ie ena Božya ordninga inu postava. Zakai ta Zludy čestu krat skuzi Hudyčeve vučenike, h puslednimu skuzi te papeže ie hotel ta zakon koker en stan, kir bi Bogu ne dopaj, nazai postaviti inu zavreči. Inu

de tudi ty zakoniki v nih nadlugh inu v nesrečah bodo zagvišani inu potroštani, de so v enim stanu, kateri Bogu dopade, inu de so v Božy milosti, aku sice v pravi pokuri inu v pravi veri stoye inu prebivaio.

Inu ty novi zakoniki, preden se v cerqvi očytu poroče, se imao vselei poprei v cerqvi po prydigi trykrat po redu oklicati z le-timi besedami: N. N. hočta po tei ordningi inu postavi Božy v ta stan tiga zakona vkupe stopyti; h takimu nih zakonu, de ga v Božym imenu začneta inu v Božy gnadi dokonata, prossio vas vseh za eno gmain prošno inu molytov pruti Gospudi Bogu. Inu ako du vei kako reč, bodi oblubo oli žlahto vmei nima, za katere bi ona ne mogla po Bugi inu po šegi inu navadi te kersčanske cerqve v ta stan tiga zakona vkupe stopyti, ta isti tu istu zdai per redu povei, aku pag nišče kai ne vei, taku nima dai Bog sui žegen. Amen.

MA 1575, 362s.:

Vi, izvoleni božy! Tukai sta dva nova zakonika v to našo cerkou prišla. Nemu ie N. N. ime inu ni N. N. Ta hočta tukai očitui nih zakonsko oblubo spoznati inu se vkupe poročiti. Na tu prossita le-to cerkou za eno gmain prošno, de nima k nyo zakonu Gospud Bug suio gnado inu sui žegen da, zavolo suiga Synu Jezusa Kristusa, Gospudi inu ohranenika našiga: Natu molite ta sv. Očenaš etc.

Besedili se ujameta od CO 1564, 489 s.:

Za teim on ima potle h ti cerqvi govoriti: Vi izvoleni Božy, le-ta dva človeka N., N., kir zdai tukai vpryčo stoyta, hočta v ta stan tiga s. zakona vkupe stopyti, na tu, de nima Bug Oča nebeški za volo suiga Synu Jezusa Cristusa, gospudi našiga, suio milost, gnado, žegen inu srečo da, de v nyu zakonu do nyu obeyu praviga redu bota vkupe po Božy voli, Bogu na čast inu k vsimu kersčanstvu dobrimu živeila, za tiga volo vas vseh prossita za eno gmain prošno. Natu molyte ta s. Oča naš &c.

DA 1585, 32s, smiselno povzema začetek kot v WCR 1553, CO 1564 in se v tretjem odstavku naveže na ostala besedila:

KOKU IMA EN CERKOVNI SLUŽABNIK NOVE zakonike vkup poročiti. Nerpopej, kadar je oklicuje, ima reči N. inu N. hučeta po Božji Ordningi v sveti Zakon stopiti, prossita h takimu svojmu naprejšetju to gmajn karsčansko molitou, de bota mogla le-ta karsčanski Zakonski stan v Božjim imeni začeti inu izveličansku h

Božji časti dokonjati. Inu aku ima gdu v tu kaj govoriti, ta je per redi sturi, ali potle molči inu si ništer naprej nevzami, de bi hotil v tem kakovo zmoto delati. Inu Bug daj nyma svoj žegen.

Kadar pak novi Zakoniki v Cerkov h poroki prideo inu pred Altar stopio, ima Predigar pred Altarjem nym le-te štuके od S. Zakona naprej brati inu le-taku reči.

Vy lubeznivi v Cristusu, le-ti novi Zakoniki so le-ssem noter prišli, zimenom N. inu N. inu hote v Božjim imeni svojo Zakonsko oblubo, pred to karsčansko Cerkovjo pustiti poteriti inu ta žegen Božje besede prejeti. Natu de ony le-ta sveti stan z nezastopnostjo Božje besede, kakor ti neverni, nezačneo, taku imajo ony nar poprej iz S. Pisma merkati, koku je S. Zakon od Buga gori postavljen.

DA 1585 nato sledi WCR 1553, CO 1564 in MA 1575 vse do konca razlage svetopisemskih navedkov o poroki. Vsa besedila poznajo tudi prvo molitev po obredu poroke, CO 1564, 496s, pa še dodatni predgovor/pridigo o zakonu – »Ena druga predgovor oli kratka pridiga od tga zakona. Ta se ima, kadar sta dva nova zakonika oznanila inu izprašala, če hočta vkupe v ta stan s. zakona stopyti, taku od tga prydigaria v ti cerqvi govoriti«.

V DA 1585 nato sledi »Ena kračiši gmajn molitou« (Krajša skupna molitev), v kateri se poleg zaščite pred papeško zmoto in stalno nevarnostjo Turkov prosi tudi za »vse bolnike, ietnike inu za vse, kateri so v nadlughah, v izkušnavah, v preganenju...« zaradi Kristusovega imena in spoznanja ter za »vse vduve, sirote inu nosseče žene, ki naj jih (Bog) tolaži s Sv. Duhom, da bodo do konca obstali v pravi veri in dočakali (Božje) pomoči in odrešitve. DA 1585 namreč ne pozna posebnega poglavja »O obiskovanju in obhajanju bolnih«, kot ga poznata WCR 1553, 175ss, »Von besu°chung vnd Communion der Krancken«, in CO 1564, 500ss, »Koku se imaio bolniki obyskati inu troštati«. CO 1564 podrobno našteva številne primere in navodila, kako ravnati z raznimi bolniki in zaporniki glede nauka, tolažbe, obhajila in pridige.

IV.

V zadnjem poglavju (»O pogrebu«) se besedila ponovno naslanjajo na WCR 1535, 182ss, izvzemši MA 1575, ki tega poglavja ne pozna. Tako WCR 1553 kot CO 1564 si od začetka lepo sledita, nato pa je Trubar za CO 1564 besedilo ponovno priredil. Tokrat je poudaril naslov »ENA KRATKA PRIDIGA per tih mertvih«. Za razliko od omenjenih DA 1585 prinaša samostojno »ENV KRATKV OPOMINANIE INV MOLITOV, kateru se more per pogrebu ludem naprej brati, susseb, kadar nej druge pogrebne predige«.

WCR 1553, 182ss.:

Darnach so die leich zu^r begrebnus tragen ist / solle der kirchendiener dem volck das Capitel / in der ersten zu^o den Thessa. Cap. iiii. von dem verschidnen in Christo. Oder das Euangelion Johannis am xi. vom Lazaro oder ein anders gleichs Arguments / für lesen / vngeuarlich mit diser prefation.

Lieben freünd wir haben jetz / wie wir tro^estlicher zu^ouersicht vnd hoffnung sein / ein mitglied vnsers Herrn Jesu Christi / aus freüntlicher lieb zu^o begrebnus geleitet.

Damit wir nun nicht on vnderricht vnd trost abtreten / wo^ollen wir ho^oren / die wort des heiligen Apostels Pauli (vel) des heiligen Euangelisten N. also lautend. Wir wo^ollen eüch lieben bru^eder / etc.

CO 1564, 557ss.:

»ENA KRATKA PRIDIGA per tih mertvih.« Mi smo se zdai v Božym imeni k le-timu našimu mertvimu bratu (oli k le-ti) sestri vkupe zbrali, de hočmo nemu tu posledno čast inu periazem na tim sveitu s teim pogrebom izkazati. Inu potehmal ty kersčeniki le za volo bulšiga vkupe priti imao. Na tu hočmo mi zdai tukai to pridigo svetiga Paula, katero ie on od tih mertvih kersčenikov sturil, zaslišati, de mi skuzi tako pridigo bomo podvučeni, koku tih mertvih riči stoye, inu iz gnade tiga S. Duha na smerti ležoč bomo potroštani. Inu s. Paul, I. Thes. 4, le-taku piše:

»Lubi bratie, mi ne hočmo vom zatayiti, ne zaderžati od tih, kir spee, de vi ne žaluiete, koker ti, kir obeniga vupana nemaio. Zakai aku veruiemo, de Jezus Cristus ie umerl inu gori vstal, taku Bug bo te tudi, kir so zaspali, skuzi Jezusa sebo pelal. Zakai tu mi vom pravimo koker

eno besedo tiga Gospudi, de mi, kir smo živi inu kir ostanemo, v tim prihodu tiga Gospudi naprei ne pridemo tim, kir so zaspali. Zakai on sam, ta Gospud pride doli iz nebes z anem velykim vpyttiem inu s to štymo tiga velikiga angela inu s to trobento Božyo inu ty mertvy, kateri so v Crystusu, bodo nerpoprei gori vstaieli, potle mi, kir smo živi inu prebyli, bomo ž nimi red tiakai makneni v tih oblakih h timu Gospudi pruti v te luffte. Inu taku vselei bomo per tim Gospudi. Obt troštaite eden drugiga s teimi bessedami.«

Le-tu ie ta pridiga s. Paula od tih mertvih kersčenikov, katero pridigo mi nemamo koker ene človeske sane oli marine, temuč koker to pravo bessedo Božyo, v kateri so nom čudne inu skrivne ričy rezodivene, gori vzeti inu le-to pridigo nekar le samuč te naše periatele, kateri so tukai zdai za volo nih lubih mertvih periatlov žalostni, temuč tudi sami sebe, kadar bomo na smerti ležali, se imamo troštati ...

DA 1585, 44ss.:

Vy lubeznivi v Cristusu, Vy vidite koku nas GOSPVD Bug skuzi vsakdajne exemple, ker se eden po drugim iz tiga Svita loči, opomina, de my nemamo obeniga ostanječiga mejsta na tem Svejti, inu de my stari inu mladi nemamo ništer gvišniga kakor to smert, ništer negvišniga pak, kakor uro inu za čas te smerti, Zatu imamo my veden perprauleni biti, od grehou pustiti, naš leben popraviti inu brumniši biti, de kadar Bug čez nas zapovej (na kateru my vsak hip imamo čakati) on nas v svoim strahu, v pravi veri inu pravi lubezni pruti našimu blišnimu najde. Potehmal pak, kadar ta hudi Sovražnik inu naše lastnu messu nas veden h grehu opominajo inu od Božjiga strahu odpelavajo, taku je silnu potreba, de my narpoprej Boga, skuzi Iesusa Cristusa iz serca prosimo, de se on čez nas vsmili inu vse naše grehe odpusty, potle de on tudi naša serca skuzi dar svojga S. Duha resvejti, de my v Božjim strahu inu veri inu lubezni pruti našimu bližnimu rastemo inu gori jemlemo inu njegoviga častitiga prihoda k sodnimu dnevi, z dobro vestjo dočakamo, de my našiga ženina ne zamudimo, kakor te norre Dečle v Evangeliju, temuč de my z našimi Lampami inu oljem, tu je s pravo vero inu dobro vestjo, našimu GOSPVDV Iesusu Cristusu pruti pridemo inu skuzi njega ta večni leben posedemo. Le-tiga vsiga de bomo vslišani takv s pravo serčno andohtjo vsi le-taku molimo.

Brez dvoma je bilo osnovno besedilo (podlaga), po kateri sta Trubar in Dalmatin prevajala in prirejala, WCR 1553. Za CO 1564 lahko rečemo, da je vsaj v drugem poglavju (»O Kristusovi večerji in obhajilu«) skoraj Trubarjevo avtorsko (kompilatorično) delo, MA 1575 pa je Trubarju prišla prav za objavo tistih besedil iz drugega poglavja »Kristusove večerje in obhajila«, ki jih ni mogel objaviti v CO 1564. DA 1585 zvesto sledi predlogam WCR 1535 in CO 1564, sklepamo pa lahko, da je Dalmatin verjetno poznal tudi MA 1575. Dalmatinovo besedilo je smiselni prevod, okrajšan in spravljen v obliko, primerno za natis knjižice v žepnem formatu (šestnajsterki; velikost knjižnega formata 10–15 cm), ki je služila pridigarju kot obredni pripomoček.

Mesto Dalmatinove *Agende* med liturgičnimi knjigami

Razvoj liturgičnih knjig skozi zgodovino je v tesni povezavi z razvojem splošnega zgodovinskega toka in z zgodovino Cerkve. Mejo v razvoju označuje tridentinski koncil (1543–1563), zato liturgične knjige delimo na tiste iz časa pred tridentinskim koncilom in one iz časa po njem. Med najpomembnejše knjige iz časa pred tridentinskim koncilom štejemo *sacramentaria* (zakramentarije; knjige, v katerih so zbrane molitve *orationes*, *praefationes*, *canon*, *benedictiones*) in *ordines* (ordinarije; knjige rubrik oz. obrednikov, kamor spada tudi agenda). Med najbolj znane zakramentarije sodijo *Sacramentarium Leonianum* (2. pol. 6. stol.), *Sacramentarium Gelasianum* (5. stol.) in *Sacramentarium Gregorianum* (6.–7. stol.), med najbolj znane ordinarije pa *Ordines ecclesiastici Romanae ecclesiae* (8.–15. stol.; Obrednik rimske cerkve) in *Caeremoniale Romanum* (prvič natisnjen 1516; Rimski obrednik).³⁷

Sacramentarium Gregorianum je delo papeža Gregorja I. Velikega. Knjiga je bila za časa sv. Cirila in Metoda prevedena v staro cerkveno slovanščino.³⁸ Za Gregorjev zakramentarij se je zanimal tudi cesar

37 Fr. Ušeničnik: *Katoliška liturgika*, Ljubljana 1933, 15 (Ušeničnik 1).

38 Fr. Ušeničnik 1, n. d., 16, prim. op. št 10 in citat, ki ga avtor navaja: Fr. Ušeničnik: *Najstarejši glagolski spomenik in liturgija sv. Cirila in Metoda*, Bogoslovni vestnik 1930, 235ss.

Karel Veliki (u. 814), ki si je želel, da bi v njegovem cesarstvu uvedli enotno rimsko liturgijo. V ta namen mu je papež Hadrijan I. (u. 795) med letoma 784 in 791 poslal zakramentarij papeža Gregorja I. Velikega; tega so nato shranili v knjižnici v Aachenu.³⁹

Ordines ecclesiastici Romanae ecclesiae vsebujejo škofovsko in še posebej papeško mašo, opravila za cerkveno leto, ki se jih je udeleževal papež, obrede pri krstu, pri blagoslovu krstne vode, birmi, mašniškem posvečenju, spovedi, sv. obhajilu za bolnike in pri poslednjem maziljenju. Knjiga je nastala v času med 8. in 15. stoletjem. *Caeremoniale Romanum* je bil verjetno sestavljen iz prej omenjenih *Ordines ecclesiastici Romanae ecclesiae*, prinaša pa liturgična opravila, ki jih je papež ali sam izvrševal ali pa se jih je le udeleževal. Knjiga je bila prvič natisnjena v Benetkah leta 1516. Na podlagi *Caeremoniale Romanum* je nastal obrednik za škofove in navadne duhovnike.⁴⁰

V času po tridentinskem koncilu so nastale knjige, iz katerih še danes črpa moderna liturgija. Tridentinski koncil, 19. po vrsti, je leta 1542, z nalogo reformirati Cerkev, sklical papež Pavel III. (u. 1549). Večina razprav na koncilu je bila posvečena obnovi Cerkve in cerkvenega življenja ter razlagi katoliške veroizpovedi v nasprotju s protestantizmom. Protestanti se koncila niso udeležili, ker koncil ni hotel sprejeti njihovih predlogov, da koncila ne bi vodil papež in da bi *Sveto pismo* obravnavali na enotni podlagi. Pomembnejši koncilski verski dekreti so se nanašali: na *Sveto pismo* in tradicijo (sprejet na IV. seji, 1546), odpuščanje (sprejet na VI. seji, 1547), zakramente (sprejet na VII. seji, 1547), obhajilo (sprejet na XXI. seji, 1562) in na zakon (sprejet na XXIV. seji, 1563). Pomembnejši reformni dekreti pa so govorili o rezidenčni dolžnosti škofov (sprejet na XXIII. seji, 1563), o bogoslovnih semeniščih (sprejet na XXIII. seji, 1563) ter o pridigi in poučevanju katekizma (sprejet na XXIV. seji, 1563).⁴¹ Tridentinski koncil je jasno razmejil katoliški in protestantski nauk, potrdil papeževo avtoriteto, cerkveno tradicijo (spise sv. očetov in papežev) je poleg *Svetega pisma* postavil za enakovreden vir veroizpovedi, zavrnil

39 Fr. Ušeničnik 1, n. d., 16.

40 Fr. Ušeničnik 1, n. d., 16s.

41 *Kršćanstvo*, n. d., 451s; *Zgodovina*, tematski leksikon založbe Duden, Tržič 2003, 382 (Duden).

je Luthrov nauk o zakramentih in opravičenju, z reformnimi dekreti pa je vplival na notranjo reformo Cerkve in posledično uveljavil rekatolizacijo.⁴²

Liturgične knjige, ki so se uveljavile v času tik po tridentinskem koncilu, so bile: *Breviarium Romanum* (1568), *Missale Romanum* (1570), *Pontificale Romanum* (1596), *Caeremoniale Episcoporum* (1600) in *Rituale Romanum* (1614).⁴³

Missale Romanum (Rimski misal) je s konstitucijo »Quo primum« z dne 14. julija 1570 izdal papež Pij V. V spremljajočem pismu je papež zapisal, da morajo novi misal z brevirjem vred sprejeti vse cerkve rimskega obreda, izvzemši le tiste, ki so imele svoj misal in so ga uporabljale že nad dvesto let; tem je dal na izbiro ohraniti starega ali uvesti novega.⁴⁴ V naših krajih se je, v času od leta 811 dalje, ko sta oglejski in salzburški nadškof sklenila mejo med misijonskima področjema na Dravi,⁴⁵ večinoma uporabljal oglejski obrednik. V ustanovitveni listini Ljubljanske škofije je cesar Friderik III. eksplicitno zapisal, da naj se vsa liturgija izvaja »iuxta ordinem rubricae Aquileiensis Ecclesiae« (»po oglejskem cerkvenem redu«), kar je pomenilo, da je Ljubljanska škofija v svojo liturgijo sprejela že udomačeni, priznani oglejski obrednik; to je z bulo (papeško listino) potrdil papež Pij II. (u. 1464) naslednje leto.⁴⁶ Najstarejši tiskani obrednik, po katerem so duhovniki v naših krajih delili zakramente in opravljali druge obrede, pa je oglejska *Agenda*, ki je bila natisnjena leta 1495.⁴⁷ Tak red se je obdržal vse do provincialne sinode v Vidmu (1596), na kateri je bil sprejet sklep, da se morajo na področju oglejske cerkve sprejeti nove liturgične knjige in vsa določila o maši, oficiju in zakramentih, ki jih nove knjige prinašajo. S tem se je tudi pri nas oglejski obred umaknil rimskemu.⁴⁸

42 Duden, n. d., 382.

43 Fr. Ušeničnik 1, n. d., 18s.

44 Fr. Ušeničnik 1, n. dd, 18.

45 *Zgodovina cerkve na Slovenskem*, Celje 1991, 93.

46 Fr. Ušeničnik, n. d, 1s.

47 M. Smolik: *Slovensščina v obrednikih*, Jezik in slovstvo 1973–74, 119, prim. tudi op. št. 16 (Smolik 1).

48 Fr. Ušeničnik 1, n. d., 18.

Pontificale Romanum (Rimski obrednik) vsebuje obrede, ki jih izvršuje škof (mašniško posvečenje, posvečenje oltarja, cerkve itd.). Izšel je leta 1596, za časa papeža Klemen VIII. (u. 1605). *Caeremoniale Romanum* (Rimski obrednik) prinaša rubrike, brez liturgičnih tekstov, ki se nanašajo na opravila, ki jih ne najdemo v pontifikalu, in predstavlja nekakšno dopolnilo k pontifikalu in misalu. Izšel je leta 1600, izdal pa ga je prav tako papež Klemen VIII. *Rituale Romanum*, (Rimski obrednik) je s konstitucijo »Apostolicae Sedi« z dne 17. junija 1614 izdal papež Pavel V. (u. 1621). Bil je prvi uradni skupni vzorec za celotno Cerkev rimskega obreda.⁴⁹ Rimski ritual je določil, na kakšen način smejo duhovniki podeljevati zakramente in opravljati druge dolžnosti. V naših krajih so v teh časih delili zakramente še po knjigi frančiškana Alberta Castellania (u. 1554) *Sacerdotale Romanum* iz leta 1523. Posamezne škofije so svoje obrednike v največji možni meri prilagodile novemu rimskemu obredniku, ki je bil sicer napisan samo v latinskem jeziku, a so duhovniki pri zakramentih spraševali v jeziku, ki so ga katehumeni govorili. Obred se je v osnovi še skladal z rimskim misalom, obenem pa je bil prilagojen specifičnim razmeram v škofiji. Tak obrednik je bil za Ljubljansko škofijo prvič izdan leta 1706, ob priliki posvetitve obnovljene ljubljanske stolnice sv. Nikolaja (*Rituale Labacense ad usum Romanum accomodatum*; tj. Ljubljanski obrednik, prirejen po rimskem).⁵⁰ V t. i. ljubljanskem obredniku, ki je bil posnet po salzburškem iz leta 1640, so bile v slovenski jezik prevedene le najpotrebnejše reči.⁵¹ Prvi povsem slovenski obrednik smo Slovenci dobili leta 1932.⁵²

Dalmatinova *Agenda* (1585) ima svoj prostor v vrsti protestantskih agend (obrednikov) v 16. stoletju, ki sta jih Trubar (1564 in 1575) in Dalmatin spisala po vzoru württemberskega cerkvenega reda (1553). Od Trubarjeve prepovedane in zaplenjene *Cerkovne ordninge* ni ostalo v obtoku veliko izvodov, a verjetno dovolj, da se je leta 1575 ob izdaji *Ta mahine agende* Trubar nanje skliceval. Nasplloh pa je vsaj za deželo

49 M. Smolik 1, n. d., 117, prim. tudi op. št. 5.

50 M. Smolik 1, n. d., 120.

51 Fr. Ušeničnik 1, n. d., 19.

52 M. Smolik: *Zlati jubilej slovenskega obrednika*, Bogoslovni vestnik 1984, št. 1, 107 s.

Kranjsko treba ugotoviti, da je bilo še vedno večinsko obredje oglejsko, protestantsko pa je z oglejskim sobivalo. Dobrih dvajset let po Trubarju je Dalmatin, v nasprotju s Trubarjevima različicama leta 1564 in 1575, izdal *Agendo*, ki se je zvesto držala württemberske predloge. Z njo je zaključil opus svojega dela, ki priča tudi o tem, da je bil morda njegov načrt na Kranjsko prestaviti (prenesti) protestantsko misel in Cerkev natančno po württemberskem cerkvenem redu. Dalmatin je namreč prevedel in izdal tudi *Ta kratki wirtemberski catechismus* in *Agendo* (1585), torej vse, kar poleg *Biblije* potrebuje pridigar za delovanje, vse to pa na podlagi württemberskega protestantskega nauka.

Zgodovinski okvir Dalmatinove *Agende*

Dalmatinova majhna knjižica *Agenda* (1585) se je, tako kot protestantizem, spričo političnih razmer kmalu morala docela umakniti. Nastopila je namreč v dobi, ko se je v habsburških dednih deželah že pripravljala rekatolizacija. Posledično njen vpliv v verskem življenju ni bil velik.

Protestantizem se je razvil predvsem kot posledica razkroja strukture v Cerkvi in cerkvenem življenju, koreninil pa je v porajajoči se ideji o reformi Cerkve in cerkvenega življenja. Papeštvo je bilo na začetku 14. stoletja v veliki krizi, ki se je s preselitvijo papeža v Francijo še poglobila. T. i. papeško »avignonsko suženjstvo« (1309–1377) je papeže pripeljalo v popolno odvisnost od francoskih vladarjev. V tem obdobju so papeži izgubili občutek za veselje Cerkve, jo podrejali lastnim interesom in interesom kurije. Takoj po končanem papeškem »avignonskem suženjstvu« pa je, spet v povezavi s papeži, Cerkev prizadel še zahodni razkol (1378–1415), v katerem se je Cerkev, hkrati z njo tudi njeno občestvo, razdelila najprej med dva, po poskusu zedinjenja na zboru v Pisi (1409) pa med tri papeže. V času velike papeške krize je cerkveno občestvo iskalo enotnosti v cerkvenem zboru. Rodilo se je koncilno gibanje, t. i. konciliarizem, po katerem je koncil (sinoda), tj. zborovanje škofov in drugih cerkvenih dostojanstvenikov, da bi obravnavali in odločali o verskih vprašanjih ter

sprejemali zakone o cerkvenih zadevah, najvišja cerkvena instanica. Korenine tega pogleda na Cerkev segajo v 12. stoletje, v 14. stoletju pa sta idejo zagovarjala M. Padovanski (u. 1342) in W. Ockham (u. 1347–1348?). Konciliarno gibanje je bilo uspešno na konstanškem in baselskem koncilu, ki sta papežu odvzela primat v Cerkvi in ga razglasila zgolj za »služabnika Cerkve«. Takemu ravnanju se je papež uprl, na njegovo stran pa so stopili tudi svetni vladarji. Tako je konciliarno gibanje izgubilo podporo in se podredilo restavraciji vodilne vloge papeža v Cerkvi.⁵³

Velik vpliv na razvoj Cerkve in cerkvenih razmer sta v dobi pred nastopom protestantizma imela konstanški in baselski koncil. Bistven prispevek konstanškega koncila (1414–1418) k reformi Cerkve je bil v zahtevi koncilskih očetov po reformi Cerkve *in capite et in membris* (»v glavi in udih«), a se ta ni uresničila. *In membris* je bilo več poskusov za obnovo krščanskega življenja. Mednje sodijo tudi reformni poskusi posameznih samostanskih redov, npr. reforma znotraj frančiškanskega reda, ki je pripeljala leta 1517 najprej do razdelitve reda na dva dela, observante (strožji, reformirani red) in konventuale (minoriti), leta 1528 pa še na ustanovitev nove veje Frančiškovih bratov – kapucine, ki so (bili) na naših tleh znani in priljubljeni kot odlični pridigarji. *In membris* velja omeniti tudi duhovno gibanje, nastalo konec 14. stoletja na Nizozemskem, ki je bilo v tesni zvezi z nastankom protestantizma. Gre za gibanje *devotio moderna* (moderna pobožnost), ki se je zavzemalo za tesnejši stik posameznika z Bogom. Začetnik gibanja je bil Geer Groote (u. 1384), morda najbolj slovita predstavnik gibanja pa T. Kempčan (u. 1471), avtor znamenite *De imitatione Christi* (1418; O posnemanju Kristusa), in Erazem Rotterdamski (u. 1536), avtor slovite *Stultitiae Laus* (1511, Hvalnica norosti). *In capite* pa večjih sprememb ni bilo. Vsakokratnemu papežu in škofom ni bilo mar za cerkveno življenje in reformo Cerkve, podpirali so umetnost, znanost in se uveljavljali v javnem življenju. Postajali so podobni svetnim knezom in politikom, zanimala sta jih klasična izobrazba in umetnost. Papeški dvor je postal središče »poganske« renesanse.⁵⁴

53 Fr. M. Dolinar: *Od reforme do reformacije*, Bogoslovni vestnik 1986, št. 3, 205s (Dolinar); Duden, n. d., 180s.

54 Fr. M. Dolinar, n. d., 206.

Menda je najslabši vtis na papeškem prestolu v tem času pustil slovit papež Aleksander VI. (u. 1503), po rodu Španec, njegovo pravo ime pa je bilo Rordigo Llançol, tudi Roderic de Borgia. Manj znano je, da je izdelal celo predloge za reformo Cerkve. Svojega sina Cezarja Borgio je pri 18. letih oče najprej imenoval za kardinala, kasneje pa je Cezar, kot sploh prvi v zgodovini, službo kardinala opustil. Imel je velik vpliv na očeta in vse se je zdelo, kot da bi prek očeta želel sekularizirati papeštvo, zato so ga po očetovi smrti pregnali iz Italije. Aleksander VI. se je zanimal tudi za nova odkritja. Poznal je Kolumbova osvajanja in podpiral širjenje krščanstva v novih deželah. Zavzemal se je za širjenje kulta Matere Božje in meništvo. V času njegovega pontifikata je nastopil G. Savonarola (u. 1498), rojen leta 1452 v Ferrari, ki se je v starosti 23 let pridružil dominikancem in leta 1484 prišel v Firence za pridigarja; tu je pridigal proti razvadam tedanjega časa in proti poganstvu v umetnosti, za nespokorjene grehe pa obljubljal velike kazni, ki jih bo Bog poslal nad Cerkev. Pri ljudeh je bil zelo priljubljen. Leta 1491 je postal prior samostana sv. Marka v Firencah. V politiki je bil privrženec Medičejcev. Na cvetno nedeljo leta 1496 je za svojega edinega kralja razglasil Jezusa. Za vse nadloge v Cerkvi pa je obtožil papeža Aleksandra VI.; tega je označil za pojem moralne zavrženosti Cerkve. Papež ga je leta 1497 izobčil, Firencam pa je zagrozil z interdiktom (prepovedjo opravljanja bogoslužja). Meščani Firenc so leta 1498 vdrli v dominikanski samostan, Savonarolo prijeli in ga izročili mestnim oblastem. V navzočnosti papeških odposlancev je bil zaradi poskusa reforme rimske kurije, sklica koncila in odstavitve papeža Aleksandra VI. obsojen na smrt z obešanjem in grmado. Eksekucija je bila 23. maja 1498.⁵⁵

Za Aleksandrom VI. je pontifikat nastopil Julij II. (u. 1513), ki je v smislu obnove Cerkve sklical lateranski koncil, a je bil boljši vojskovodja kot duhovnik. Sledil je Leon X. (u. 1521), o katerem je njegov naslednik Hadrijan VI. (u. 1523) rekel, da so pregrehe v njegovi bližini postale tako samoumevne, da umazanci sploh niso več čutili smrada greha. Hadrijan VI. je bil moralno neoporečen, bister mož, dober

55 Prim. M. Benedik: *Papeži od Petra do Janeza Pavla II.*, Celje 1989, 197; *Krščanstvo*, n. d., 425s; Fr. M. Dolinar, n. d., 206s.

filozof in teolog. Bil je vzgojitelj cesarja Karla V. (u. 1556) in učitelj Erazma Rotterdamskega. Reformo Cerkve je zastavil resno, a je bil njegov pontifikat prekratek, da bi jo lahko izpeljal.⁵⁶

Baselski koncil (1431–49) je prav tako zaznamoval boj med privrženci koncilarizma in papeža. Koncil je sicer sprejel vrsto reformnih odločb, dosegel pomiritev s husiti, a enotnosti Cerkve vendarle ni mogel doseči. Papeški položaj se je med koncilom okrepil in pozneje prevladal. V nadaljnjih sporih je cesar stopil na stran papeža, koncil pa je bil dokončno razpuščen v Lausani leta 1449.⁵⁷

Znotraj Cerkve so bile vedno večje razlike med višjo (papeži, škofi, opati) in nižjo duhovščino. Plemiški sinovi, ki so vstopili v cerkev in so predstavljali *clerus maior*, so bili bogato dotirani in zato za čas življenja dobro preskrbljeni. Z navadnimi duhovniki, predvsem pa z vikarji na beneficiatnih farah – le-ti so bili socialno najbolj kričeč izraz za *clerus minor* – pa ni bilo tako. Njihov boj za vsakdanji kruh je bil trd. Slab položaj duhovščine je pri humanistih in renesančnikih zbujal posmeh in zaničevanje. Na resno stanje v Cerkvi so od srede 12. stoletja dalje opozarjali med drugimi tudi Arnold iz Brescie (u. 1155), Peter Waldes (u. 1218), Marsilij iz Padove (u. 1342), že omenjeni Wilhelm Ockham (u. 1350), John Wycliff (u. 1384), Jan Hus (u. 1415) idr. Morda stanje v Cerkvi na predvečer reformacije še najbolj opisujejo besede kardinala G. Contarinija (u. 1542), da se Cerkev maje v svojih temeljih.⁵⁸

Iz časa pred reformacijo je iz domače zgodovine, poleg že omenjene ustanovitve ljubljanske škofije leta 1461, potrebno omeniti tudi ljubljansko reformno sinodo iz leta 1448. Vzroki za sklic oglejske reformne sinode v Ljubljani so bili: 1. pretrgane vezi med oglejskim patriarhom in duhovniki; 2. slabe razmere med duhovščino v času med konstanškim in baselskim cerkvenim zborom in po njem; 3. nelegitimno umeščanje duhovnikov in 4. nove razmere po končanem baselskem koncilu, ki so imele namen življenje ponovno spraviti v normalen tek. Na sinodi je beseda tekla o obnovi duhovniškega

56 Fr. M. Dolinar, n. d., 207.

57 Duden, n. d., 28s.

58 Fr. M. Dolinar, n. d., 207.

življenja v oglejskem patriarhatu. Sprejeti sinodalni odloki so bili sicer zavezujoči, a so jim manjkale kazenske določbe, zato so bili milejše narave kot tisti s konstanškega ali baselskega koncila. Sklepe ljubljanske reformne sinode po vsebini delimo na 9 točk. Prva točka je obravnavala življenje duhovnikov. Prepovedan jim je bil konkubinat (priležništvo). Duhovniki prav tako niso smeli opravljati nobene postranske dejavnosti, da bi prišli do zaslužka; opustiti so morali krčmarjenje in vinotoč. Prepovedano jim je bilo udeležiti se lova z gonjo (sokoli, jastrebi, kragulji, psi idr.), dovoljen pa jim je bil t. i. »tihí« lov. Duhovniki se niso smeli ukvarjati s kockanjem, kar je bila v srednjem veku splošna duhovniška razvada. Glede duhovniške obleke in njene nošnje pa je bilo določeno, da duhovniki ne smejo nositi sukenj, ki so predolge ali prekratke, preširoke ali preozke čez pleča, sploh pa suknje niso smele biti podobne plemiškim jopičem. Dovoljeno je bilo, da so rahlo nagubane, rokavi pa so morali biti dolgi do zapestja, a od roke niso smeli preveč štrleti. Prav tako ovratniki niso smeli biti previsoki. Suknja ni smela imeti prevelikih razporkov in ni smela biti obrobljena s pisano podlogo. Prav tako duhovniki niso smeli imeti dolgih las. Zapovedana jim je bila tonzura (izstriženi krog las vrh glave). Duhovnikom je bilo prepovedano nositi okrašene pasove. Svilen obleko so lahko nosili le višji cerkveni dostojanstveniki. Druga točka je prinašala koncilske sklepe glede nastavljanja pomožnih duhovnikov. Župnik je smel sam najeti pomočnika in nastavljati kaplane pri podružnicah. Ljudi je lahko nastavljal in odstavljaj, tudi plačeval jih je sam. Če je ljudi najel izven svoje škofije, so ti morali predložiti spričevalo o prejetih redovih in priporočilo svojega škofa (tj. škofa iz škofije, iz katere prihajajo) ali kake druge zaupanja vredne osebe. Tretja točka je prinesla splošne določbe o bogoslužju in sv. zakramentih. Duhovnikom je bila prepovedana simonija (kupčevanje s cerkvenimi častmi in službami). Štolnina (navadni darovi za vzdrževanje duhovščine) je ostala v veljavi, duhovnik jo je lahko izterjal tudi s cerkveno kaznijo. Da ne bi prihajalo do sakrilegija (bogoskrunstva) sv. hostije in sv. olja, je bil duhovnik dolžan zaklepiti tabernakelj in sv. olje, ključje pa hraniti na varnem. Prav tako je duhovnik moral paziti na čista mašna oblačila, oltarne prte, korporalije, burze. Glede maše pa je sinoda prepovedala kakrš-

nokoli opuščanje katerihkoli delov božje službe. Četrta točka je govorila o sv. pokori. Prinašala je navodila, kako ravnati z »očitnimi« grešniki in tistimi, ki imajo na vesti »pridržane« grehe in kazni. Peta točka je prinašala sklepe o zakonu. Za poroke je bilo določeno, da so lahko tudi na drugih »dostojnih« krajih in ne samo v cerkvi. Poroka pa se nikakor ni smela zgoditi po ohceti (ženitovanju) in »post consummationem per carnalem corpulam«, se pravi po telesni združitvi (moškega in ženske). Razširila in natančneje je določila tudi zadržek duhovnega sorodstva, po katerem se med seboj niso smeli ženiti boter in krščenec, krščenec in botrovi otroci, krščenec in botrova žena oziroma mož ter krščenec in boter oziroma njegova žena (veljalo je tudi za ženski spol). Enako je veljalo tudi za razmerje med krščevalcem in krščencem ter sorodniki obeh. V šesti točki je sinoda določila sklepe o upravi cerkvenega premoženja in cerkvenih sodiščih. Vsakokratnega škofa je določila za edinega upravitelja cerkvenega premoženja. Prepovedala je za škofijske ekonomе nastavlјati laike. Po cerkvenem pravu je bil škof pristojen za sojenje klerikom v svetnih in cerkvenih zadevah. Pred cerkveno sodišče so spadali tudi vsi spori med kleriki in laiki. Kazni za kršitelje cerkvenih pravic so bile stroge (za mesta interdikt – prepoved opravljanja božje službe, za posameznike izobčenje). V sedmi točki je sinoda na podlagi odloka baselskega koncila določila, da se škofijska sinoda izvede vsako leto. Žal se ta odlok ni spoštoval. Se je pa, po vzoru salzburške nadškofije, vsako leto izvedel shod duhovščine v posameznih arhidiakonijah. Osmo točka je naštevala nove cerkvene praznike in oficije. Na podlagi sklepa baselskega koncila je ljubljanska sinoda uvedla vsakoletno obvezno praznovanje Marijinega obiskovanja Elizabete (2. julij). Koncil je določil tudi obvezno molitev votivnega (posvetilnega) oficija Matere Božje na vsako soboto, na katero ni praznika z devetimi lekcijami, in enkrat tedensko obvezno molitev votivnega oficija oglejskih zavetnikov sv. Mohorja in Fortunata. Namestnik oglejskega patriarha, pičenski škof Martin, je v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani napravil ustanovo, po kateri mora »voditelj šole« z učenci vsako soboto popoldne peti Marijino antifono *Salve Regina* (Pozdravljena, kraljica). V deveti točki je ljubljanska sinoda določila kolekto za patriarha. Ukazala je, naj duhovniki pri brevirju (molitvi za duhovnike) in pri

sv. maši navadnim molitvam dodajo tudi prošnjo za vsakokratnega oglejskega patriarha in njegove naslednike.⁵⁹

Osrednja osebnost protestantizma je bil Martin Luther (u. 1546), od leta 1512 profesor na univerzi v Wittenbergu (ustanovljena 1508). S svojimi znamenitimi 95 tezami (31. oktobra 1517) v latinščini, v večini povezanih z odpustki, dogmami v Cerkvi in ureditvi same Cerkve, ni dosegel teološke razprave, temveč so si njegovo dejanje razlagali sprva kot napad na papeža, kasneje pa kot napad na vso Cerkev. Papež Leon X. je leta 1520 Luthrov nauk obsodil, Luther pa je v odgovor papežu napisal tri spise: *An den christlichen Adel deutscher Nation* (Krščanskemu plemstvu nemškega rodu) *Von den babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (O babilonskem ujetništvu Cerkve) in *Von der Freiheit eines Christenmenschen* (O svobodi kristjana), v katerih je podal svojo teologijo (svoj nauk) o odrešitvi človeka, ki je lahko odrešen samo po veri v Kristusovo žrtvovanje, o resnici v veri, ki po Luthru izvira samo iz *Svetega pisma*, in o »notranji religioznosti«, ki jo človeku daje Bog sam, zaradi česar človek ne potrebuje posrednika v odnosu z Bogom. Papež Leon X. ga je z bulo, z dne 3. januarja 1521 in z naslovom *Decet Romanum Pontificem* (Tako je všečno papežu [rimskemu svečeniku]), izobčil iz Cerkve. Spomladi istega leta je cesar Karel V. kot izvršilec bule 25. maja 1521, po zasedanju državnega zbora v Wormsu, izdal edikt, s katerim je obsodil Luthrov nauk in njegove knjige, Luthra pa ukazal prijeti. Luther je na gradu Wartburg pod zaščito saškega volilnega kneza Friderika III. začel prevajati *Sveto pismo*.

Na podlagi Luthrovih naukov je Philipp Melanchthon (u. 1560) sestavil *Augsburško veroizpoved* (*Confessio Augustana*), ki je bila leta 1530 predložena na državnem zboru v Augsburgu in ki skušala zmanjšati razlike med katoličani in protestanti ter ohraniti enotnost Cerkve in vere. V njej je Melanchthon pojasnil reformni nauk, od nepravilnosti je omenil le celibat, redovniško zaobljubo, spoved in škofovsko oblast, o spornih točkah, tj. papeški oblasti, odpustkih in vicah pa v njej ni bilo sledu. Z njo je Melanchthon želel doseči reformo maše in obha-

59 J. Gruden: *Cerkvene razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*, Ljubljana 1908, 24ss.

janje pod obema podobama tudi za laike. Augsburško veroizpoved je podpisala večina protestantskih državnih stanov, izvzemši mesta Strassburg, Konstanz, Memmingen in Lindau, ki so pri vprašanju obhajila sledila Zwinglijevemu nauku in ki so s spisom *Confessio tetrapolitani* (Veroizpoved štirih mest) oblikovala svojo veroizpoved. Augsburška veroizpoved je postala obvezujoča veroizpoved protestantov.⁶⁰

Dokončno sta se katoliška in protestantska veroizpoved ločili z augsburškim verskim mirom (25. septembra 1555). Končale so se verske vojne, augsburška veroizpoved je bila priznana za enakovredno, deželni knezi so po načelu *cuius regio, eius est religio* (čigar dežela, tega tudi vera) ohranili pravico odločati o obliki veroizpovedi v deželi in s tem nadzorovali deželno cerkev; podložnikom druge veroizpovedi je bila zagotovljena pravica do izselitve.⁶¹

Protestantizem je, tako kot drugod po takratni Evropi, tudi na naših tleh naletel na ugodne razmere; zanj so se zavzeli kranjski deželni stanovi, deželni knez pa je ostal zvest katolištvu.

Vpliv Dalmatinove *Agende* na vzhodnoslovenske obrednike

Trubarjev protestantizem se ni mogel docela uveljaviti. Trubar je imel težave s formulacijami v svojih knjigah že na Württemberškem. Dalmatinov »pravi« württemberški nauk pa je v kranjsko deželo prišel šele v času, ko se je že pripravljala rekatolizacija. Dalmatinova *Agenda* se torej na Kranjskem ni več mogla zasidrati za daljši čas, je pa znatno vplivala na nadaljnji razvoj obrednikov in obredno prakso v luteranskih cerkvenih občinah v Prekmurju.⁶² Po njenem vzoru je najprej leta 1785 nastal Bakošev rokopisni obrednik, ki ga je avtor pozneje prevedel še v nemški in madžarski jezik. Originalni naslov Bakoševega obrednika je bil *Agenda sermone vandalico conscripta – Precibus etiam matutino – vespertinis aucta adiuvante Benedictione Benedicentis* (Obred-

60 Duden, n. d., 20.

61 Duden, n. d., 322.

62 F. Šebjanič: *Dalmatinova Agenda in vzhodno slovenski obredniki*, Evangeličanski koledar 1992, 55 (Šebjanič).

nik, napisan v slovenskem jeziku ter pomnožen z jutranjimi in večernimi molitvami, ob blagoslovu Blagoslavljajočega). Obredniku manjka obrazec za pogrebne prilike, pri njegovi sestavi pa se je M. Bakoš zvesto držal Dalmatinove predloge.

Bakošev obrednik, posredno pa Dalmatinova *Agenda*, sta nadalje vplivala na obredniški priročnik M. Godine iz leta 1802, ki ima uvodni zapis v latinščini *Verus possessor hujus libri est Reverendus Dominus Mathias Godina VD Minister tunc temporis Felső – Petrociensis* (Pravi [resnični] lastnik te knjige je M. Godina, sočasno petrovski duhovnik). Godina je obredne obrazce posnel po Bakošu, posredno pa po Dalmatinu. Dalmatinova *Agenda* naj bi verjetno vsaj posredno vplivala tudi na obrednik A. Terplana iz leta 1838. Kot poroča Trstenjak, Terplanov obrednik nosi naslov *Agenda Scripta per Alexandrum Terplan, Capellandum Ecc. Ev. Puczinicz* (Agenda, ki jo je napisal Aleksander Terplan, evangeličanski kaplan v Puconcih).⁶³ V murskosoboški študijski knjižnici hranijo v zbirki prekmurian med drugimi tudi agendo A. Kardoša iz leta 1858 z naslovom *Szlovenszka agenda ali red opravic duhovnika pri szkoncszavanyi navad i szlüzbe evangeliomszke-cerkvene*, ki ima sicer za predlogo madžarski obrednik prekdonavskega okrožja iz leta 1831, odseva pa tudi besedno bogastvo Dalmatinove *Agende*.⁶⁴ Dalmatinova *Agenda* je torej, vsaj posredno, v Prekmurju preživela še globoko v 19. stoletje ...

Sklepne ugotovitve

Dalmatinova *Agenda* omogoča globlji vpogled v cerkveno konstitutivno delo dveh najpomembnejših slovenskih reformatorjev, Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina. Slednjemu je, drugače kot predhodniku, v povsem spremenjenih verskih in političnih razmerah uspelo v letih 1584 in 1585 z objavo slovenske *Bibleje*, pesmarice, katekizma in *Agende* uveljaviti ves ključni repertorij, ki je bil potreben za delovanje protestantske cerkve v slovenskem jeziku na Kranjskem

63 F. Šebjanič, n.d., 56.

64 F. Šebjanič, n. d., 57.

in je temeljil na zvestem posnemanju württemberških predlog. Z izidom *Agende* je Dalmatin vsaj deloma realiziral želje in potrebe (objava obrednika), ki so botrovale nastanku Trubarjeve *Cerkovne ordninge*, pa zaradi deželno knežjih regalij (pravic) in določil augsburškega verskega miru niso mogle prav zaživeti. Prav zaradi tega sta bili objava in uporaba celotnega repertorija in še zlasti *Agende* ključnega pomena za razvoj oz. ohranitev protestantizma na Slovenskem do konca 16. stoletja. Glede na to, da je Dalmatin z objavo *Agende* uresničil cilje, ki se jih Trubarju ni posrečilo, in glede na dejstvo, da je Dalmatin takoj za Trubarjem ustvaril drugi največji besedilni opus slovenskega slovstva 16. stoletja (sploh pa je Dalmatin edini ustvaril prevod vsega *Svetega pisma*) in da je Dalmatin od slovenskih protestantskih piscev jezikovno verjetno najbolj koherenten (Dalmatinova *Biblija* je v bistvu krona, povzetek in hkrati rekapitulacija vseh najpomembnejših jezikovnih in slovstvenih prizadevanj slovenskih protestantov), bi lahko izpeljali tezo o »dveh očetih« protestantizma na Kranjskem oz. tezo o dveh »slovenskih Luthrih« – o Primožu Trubarju kot začetniku in Juriju Dalmatinu kot nadaljevalcu in dovrševalcu prizadevanj za protestantizem na Kranjskem. Zato se utegne, glede na primerjavo recepcije Trubarjevih besedil in Dalmatinovih tekstov, pokazati, da bo treba Dalmatinu v slovenski kulturni, slovstveni, intelektualni in verski zgodovini odmeriti bistveno pomembnejše, zagotovo pa mnogo bolj večplastno pojmovano mesto, kot ga je imel doslej, ko so njegovo vlogo ponavadi zoževali skoraj samo na prevajanje *Biblije*. Brez dvoma bo zato treba Dalmatina preučiti natančneje, in sicer tako njegovo življenje (biografijo) kot njegovo delo, se pravi preučiti njegova besedila s formalnega in vsebinskega zornega kota, z raziskavo njihovega razmerja do tujih in domačih virov in z ovrednotenjem njihovega pomena in recepcijskega dometa.

Priloga: *Vsebinska primerjava v razpravi omenjenih besedil*

	Württembergski cerkveni red (1553)	Cerkovna ordnina (1564)	Ta mahina agenda (1575)	Agenda (1585)
KRST	Von dem tauff, 18–49. Form des tauffs, 25; Lasst vns also betten, 29; Ein ander gebett, 30; Lasst vns auch sprechen, 31; Ermanung zun geuattern bei dem Tauff, 32. Vnd spreche darauff, 35; Darauff soll der kirch- endiener dass volck zu*r danckbarkeit vnd gebett ermanen also sprechend, 36; Vermanung zu*r danck- barkeit nach dem tauff, 36; Sprechend also, 36; Nach dem volendung dies gebets mad der kirchendi- ener die Elter freuntschafft vnd die geuattern auff volgende oder dergleichen weiss vermanen, 37; Zu*m beschluss spreche der kirchendiener, 40.	Od svetiga kersta, 397-410. Forma tiga kersčena, 401; Natu molimo vsi le-taku, 404; Ena druga molitou, 405; Po molytvi ima ta služabnik oli pridigar pruti timu ditetu rečy, 406; Potle h tim botrom ima le-taku govoriti, 406; Natu ima služabnik reči inu molyti, 408; Natu molimo vsi le-taku, 409; Potle h tim botrom ima le-taku govoriti, 406; Za le-tim ima ta služabnik te cerqve te botre inu ludy h ti hvali inu molytvi opominati inu taku govoriti, 408; Natu molimo vsi le-taku; 409; Po le-tei molytvi more ta cerkovni služabnik pruti tim botrom le-taku govoriti, 409; Potle ima čez nee le-taku molyti, 410.	Od svetiga kersta, 327-338. Forma tiga kerscena, 327; Natu molimo vsi le- taku, 331; Ena druga molitou, 331; Po molitvi ima ta služabnik oli pridigar pruti timu ditetu reči, 333; Potle h tim botrom ima le taku govoriti, 333; Natu ima ta služabnik reči inu moliti, 335; Za le-tim ima ta služabnik te cerqve te botre inu ludi h ti hvali inu molitvi opominati inu taku govoriti, 336; Natu molimo vsi le- taku, 336; Po le-tei molitvi more ta cerkovni služabnik pruti tim botrom le- taku govoriti, 337; Potle ima čez nee le-taku moliti, 338	Koku se ima karščovati, 3-15. Molimo le-taku, 7; Ena druga molitou, 7; Po molitvi reci cerkovni služabnik pruti ditetu, 9; Natu reci dajle cerkovni služabnik pruti botrom le-taku, 9; Natu ima cerkovni služabnik dete z vodo oblitu inu z glasno zastopno štimo le-taku reči, 11; Natu ima dajle reči, 11; Po le-ti molitvi more cerkovni služabnik stariše, botre inu druge priatele opomi- nati inu le-taku reči, 13; H puslednimu reči cerkovni slu- žabnik le-taku, 15.
	Dan der Gahetauff, 41; Hierauff lassend vns also betten, 47.	Od tiga nagliga oli drugoč kersčovana, 410-416. Natu hočmo le-taku molyti, 415.		Od nagliga kar- ščovanja, 15-22; Natu molimo le-taku, 21; Na koncu reci on le taku, 21-22.
	Von dem Catechismo, 49- Der weltlichen Oberkeit, 54; Den Richtern, 54; Der weltlichen Oberkeit vnd vnderthanen, 55; Den Lema'nern, 56; Den Eeweibern, 57; Den Eltern, 58; Den Kindern, 59; Den Knechten Ma'gten	Od tiga katehizma, 416- 426. Deželska gosposščina, 417; Tim rihtariem, 418; Tei deželski go/s/posčini in tim, kir niso podverženi, 418; Tim zakonikom, 419; Tim zakonicom, 420; Tim starišem, 421;		

RAZPRAVE, ŠTUDIJE

	Tagloʻner vnd Abeitern, 60; Den Hauss Herrn, 61; Der gemeinen Jugend vnd andern, 61; Den Jungfrauen, 62; Den Witwen, 62; Für jederman, Die Summa Goʻttlichs gsatz, 63.	Tim otrokom, 421; Tim hlapcem, deklom, nayetim delavcem, 422; Te gospode, 422; Vsem mladim inu gmain ludem, 423; Tim dečlom, 424; Tim vduvom, 424; Vsakimu človeku, 424; Vsem ludem: ta summa tiga evangelia, 425.		
	Catechismus, 66; Lasst vns betten, 77; Von der Buʻss vnd Absolution, 78; Vermanung zuʻr offentlichen Beicht, 88; Die offentliche beicht, 89; Form der Absolution, 91.	Ta kratki wirtemberski catechismus, 426-447. Ta prvi articul: od kersta, 427; Od kersčanske vere, 428; Od moytve, 429; Od tih božyh deset zapuvid, 429.		
OBHAJLO	Ordnung des Nachtmals vnsers Herrn Jesu Christi, 94; Ermanung zuʻm Nachmal, 99; Lasst vns betten, 104.	Od te prave maše, tu ie od te svete večerye Cristuseve, 432; Od ključev tiga n/e/beskiga kralestva, tu ie od tiga pridigarstva, 434; Zahvalene po tim catehizmi, 436; Ena molytva te cerqve, kadar so ty otroci ta catechismus v ti cerqvi gori poveidali; 436; Od te pokure, od očyte izpuvidi, od odrešitva oli absolucie, 437; Opominane h ti očyti izpuvidi, 444; Ta očyta izpuvid, 444; Forma te absolucie, 446; Oli le-taku, 447; Oli le-taku, 447.	Od obhayla, 338- Od tiga praviga obhayla..., 338; Štyri kratke zastopne inu pridne pridige oli predgovori od te večerye Kristuseve inu štyri molitve...(CO, 1564), 339-355. Ta prava..., 339; Ena druga..., 343; Ta tretja..., 347; Ta četrta..., 351. Ta prava molitou pred obhaylom, 355; Ta druga molitou pred to večerio Kristusevo, 358.	Koku se ima obhailu deržati. Opominanie k' obhailu Cristusove večerje, 22-28; Opominanie k' očiti ispuvidi, 22-26; Forma te asolucije, 27-28; Molimo le-taku, 28.
		Koku se ima ta večernica deržati, 448-449. Koku se pag viutro ob praznikih, kadar se prydyguie inu obhaye, ima deržati, 449. Opominane h tei Cristusevi večerye, 453; Ena prošna inu molytov pred teim obhaylom, 457.		

	Die Wort oder stiftung des Nachtmals, 106; Dancksagung nach dem Nachtmal, 109; Lasst vns betten, 109; Ein ander dancksagung vnd Gebett; 110; Formule des Segens, 110;	Te bessede Cristuseve, s katerimi ie on to suio vectario štiftal inu gori postavil, 457; Zahvalene inu prošna za teim obhailom, 458; Ena druga molytov po obhayli, 459; Drugi žegen, 460.	Te bessede Kristuseve, s katerimi ie on to suio večerio štiftal inu gori postavil, 359; Natu molimo vsi. Oča naš..., 360; Zahvalene inu prošna za teim obhaylom, 360; Ena druga molytou po obhaylu, 361;	BESEDE, s katerimi je Kristus svojo večerjo gori postavil, 29-30; Zahvalenje po svetem obhajilu, 30-32; Molimo le-taku, 30; Ena druga zahvalna molitov, 31; Žegen, 31-32
	Ordnung des gemein gebets vnd Letaney, 111; Die Vorrede des gemeinen Gebets, 115; Bittet also, 116; Für die weltlich Oberkeit, 117; Bittend also, 117; Für allerlei bekümmerlnus vnd anfechtung, 119; Bittend also, 119; Für ein gemeinen Frid, 120; Für die Feind, 121; Bittet also, 121; Für alle Schwangereweiber, 122; Bittet also, 122; Für die Früchten der Erben, 123; Bittend also, 123; Volgend andere gebett auff bestimpte tagg vnd Fest, 124; In Aduentu, 124; Natiuitatis Domini, 125; Alia oratio de natiuitate Domini, 125; Purificationis Mariae, 126; Passionis Domini, 126; Alia oratio de pasiione domini, 127; Alia de passione, 127; Oratio de Resurrectione, 128; Alia oratio auff Ostern, 129; Oratio ascensionis Domini, 129; Oratio in die Pentecostes, 130; Trinitatis, 131; Alia oratio de Trinitate, 131; Ein kürtzere form des gemeinen gebets, 132;	Ordninga koku se imao gmain lytanie, tu ie molytve inu prošne, kadar ta cerkov vkupe pryde, deržati inu dopernašati, 460-488. Te gmain očite molytve predgovor, 462; Nerpoprei za to kersčansko cerkov inu za nee zveste služabnike, prydigarie inu pastyrie, 462; Ena druga, 463; Za deželsko gosposčino inu za služabnike te cerqve, 465; Ena druga molitov, 465; Za vso žlaht revo inu nadlugo..., 466; Ena druga molytov, 466; Za ta gmain deželski myr..., 467; Za souvražnike, 467; Za vse nosseče žene, 468; Za ta sad te zemle, 468; Za ta sad zemle, 468; Te collecte, gmain molytve, 469; V tim adventu, 469; Ob božyču, 469; Ena druga ob božyču, 469; Ob svečnici, 470; Od Cristuseviga terplena, 470; Ena druga, 470; Ena druga, 471; Ob velyki noči, 471; Ena druga, 471; Na velikih cryžih, 471; Ob vinkuštih, 472; Ena druga, 472; Ena druga, 472;		

RAZPRAVE, ŠTUDIJE

	Bittend also, 133; Form der Letaney, 135; Die obgescribne Letaney soll volgender ordnung in der Kirchen gehalten werden, 141; Formule des gebets auff die Letaney..., 144; Lasst vns betten, 144; Oder also, 145; Oder also, 146; Von dem Kirchen gsang, 147; Von der Kirchen Kleidung, 150; Ordnung der Feiertag, 152; Was an Festen vnd Feyrtagen sull fürnemlich gepredigt werden, 154; Ordnung der gmeinen Kirchen a'mptern beid am Feiertag vnd Wercktag, 159; Ordnung der Kirchen a'mpter am Sontag vnd andern Feyrtagen, 161; Am Wercktag, 162.	Od s. troyce, 472; Ena druga od s. troyce, 473; Ena kratka forma te gmain molytve, 473; Žegen s. Paula, I. Cor. XIII, 476; Forma te letanye, 476; Oli le-taku, 481; Oli le-taku, 481; Oli le-taku, 482; V tim pomoru po tei letany se more le-taku molyti, 482; V ty draginy oli lakoti..., 483; V kregih inu zubper te Turke, 483; Od cerkovniga petya, 484; Od cerkovniga gvanta, 485; Od praznikov, 486; Kai se ima ob praznikih prydigovati inu delati, 487.		
POROKA	Ordnung der Ee einlaitung, 163-175. Von Eeleüten wie man die einlaiten soll, 165; Wie man verlobt Eelett verkündigen soll, 166; Nach disem verlesen sprech der Pfarrer also, 173; Lasst vns bitten, 174;	Ordninga, koku se ty zakoniki imαιο poklycati inu poročiti, 488-496. Ena druga molytov, 495. Ena druga predgovor oli kratka pridiga od tiga zakona. Ta se ima, kadar sta se nova zakonika oznanila inu izuprašala, de hočta vkupe v ta stan s. zakona stopyti, taku od tiga prydigaria v ti cerqvi govoriti, 496-500.	Od zakona od tiga smo v le-tih buqvich od spreda inu poprei v ti Cerkovni ordningi tudi zadosti inu obilnu vučili inu pissali. Obtu hočmo kratku postaviti, koku se ty zakoniki imαιο v ti cerqvi poročati... 362-371. Ena druga molitou, 370.	Kako ima en cerkveni služabnik nove zakonike vkup poročiti, 32-42; Molimo le-taku, 39-40; Molite le-taku, 40-42; Ena druga kračiši gmajn molitou, 42.
	Von besu'chung vnd Communion der Krancken, 175.	Koku se imαιο bolniki obyskati inu troštati, 500-550. En drugi navuk, kako se imαιο bolniki podvučiti inu troštati, 503; Kadar ta bolnik se hoče obhaiati, se ima ž nim le-taku rovnati, 504; En drugi navuk, koku se ty bolniki s to prydigu inu s to večeryo Cristusevo imαιο troštati, 512,		

		Ena pridiga inu potroštane tih ludy, kir težke, velike, Hudičeve izkušnave v nih dolgih boleznih imao inu na milosti inu pomuči Božy cbivlaio inu caguio, 522; Od nekaterih ričy, katere se pergode per tih bolnikih, kađar se nim ta večerya Cristuseva ima dati, 535; Koku se ima s teimi, kir merio inu to dušo poyemlo, rovnati, 539; Koku se ty škodlivi ludy, kir v yeči za život syde inu so s pravdo h ti smerti obsojeni, imao troštati, 540; Koku ino s čim ty nepokurni inu drugi ietniki se imao h pokuri perpraviti, 541; Koku pag ty slabi, žalostni, cagovi ietniki imao se troštati, 545; Trošt zubber ta špot inu sramoto, 550.		
POGREB	Ordnung der begrebnus, 182; Oder, 185; Oder, 185-187.	Ordninga od tiga pogreba, 555-571. Ena druga mertvačka prydiga, 562; Ena druga pridiga per enim mladim moškim merlyču, 566.		Enu kratku opominane inu molitou, katero se more per pogrebu ludem naprej brati, zuseb kađar nej druge pogrebne predige, 44-46.
		Predguvor inu začetig vsake pridige, 571; Ena druga predguvor, 572.		
			Ene kratke molitve, kir se vyutro inu na večer, pred iedio inu potle molio, 371; Iutrove inu večerne molitve, 372; Večerna molitou..., 373; Molitou pred iedio, 374; Zahvala po ieidi iz psalmou, 374; Ena gmain kersčanska molitou za vse žlaht kersčenike, 375-379.	